

ПРАВОВІ УТИСКИ КОНФЕСІЇ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ У 20-Х – НА ПОЧ. 30-Х РР. XX СТ. (НА МАТЕРІАЛАХ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ)

Історичний досвід складних церковно-державних відносин для конфесії євангельських християн-баптистів засвідчив першочерговість вирішення проблеми свободи совісті та свободи релігії.

Баптисти відштовхуються у даному питанні від богословського розуміння онтологічної окремішності церкви та держави: церква та держава належать до різних світів, церква – до небесного, вічного; держава до земного, тимчасового. Тому є лише один засіб їхнього благополучного існування: відокремлення церкви від держави [1, с.199-200].

В історіографії проблема реалізації принципу свободи совісті та правових утисків конфесії євангельських християн-баптистів у 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. ще не стала предметом окремого дослідження. Спільною характерною рисою, притаманною доробку істориків, релігієзнавців, юристів, є акцент на проблемі церковно-державних відносин в контексті православних церков.

Перші праці, які висвітлювали правове становище релігійних громад з'явилися у 1920-х рр. Переважно вони розкривали суть декрету «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» [2; 3].

З середини 1930-х і до середини 1950-х рр. проблематика правового положення баптистів не розглядалась. В дослідженнях протестантських конфесій взагалі та баптистів зокрема, відбувалася підміна власне наукового аналізу ідеологічною пропагандою. Багато фактів в дослідницьких роботах замовчувалось та спрощувалось, що обумовлювало політизованість зроблених висновків. Це було наслідком сумнозвісного принципу партійності, а по суті – партійної кон'юнктури. Дослідження переважно викривали «контрреволюційну сутність сектантства». Прикладами таких робіт є праці М. Галактіонова, М. Чудновцева, К. Нестеровського, А. Клібанова та ін. [4-7].

В роботах кінця 50-х – 80-х рр. З.В. Калінічевої [8], П.І. Косухи [9], Л.Н. Мітрохіна [10; 11], В.О. Подоляка [12], Е.Г. Філімонова [13] та ін. проблема правового становища конфесії євангельських християн-баптистів розглядалась побіжно. Про будь-які прояви правових утисків щодо конфесії не йшлося, навпаки підкреслювалась демократичність радянського законодавства та лояльність влади щодо віруючих.

В сучасній українській історіографії проблема правового становища віруючих в 1920-1930 рр. досліджується в розрізі проблематики церковно-державних відносин і розкрита такими дослідниками як О.М. Ігнатуша [14], А.М. Киридон [15; 16], В.О. Пашенко [17], В.І. Силантьєв [18] та ін.

Однак робіт, які б акцентували увагу саме на конфесії євангельських християн-баптистів, не багато. Це передусім праці В.І. Любашенко [19], Р.А. Сітарчука [20], російських дослідників С.М. Савельєва [21], О.І. Нежного [22]. Важливими є наукові доробки С.Н. Савінського [23], Ю.Є. Решетнікова [24]. У них побіжно висвітлюються окремі аспекти правового становища конфесії ЄХБ.

У даній статті робиться спроба проаналізувати правове становище громад конфесії євангельських християн-баптистів у 1920-х – на початку 1930-х років на матеріалах південноукраїнського регіону. Дослідити питання практичної реалізації задекларованих владою прав віруючих у таких сферах як: реєстрація громад, утримання молитовних будинків, проведення обрядів, освіта та створення молодіжних організацій, проведення з'їздів, становище служителів культу та питання військової повинності.

У квітні 1917 р. провідні лідери євангельсько-баптистського руху П.В. Павлов та М.Д. Тимошенко виклали «Політичні вимоги баптистів». Вони включали пункти про необхідність відділення церкви від держави, свободи зібрань, союзів, слова та друку; державної реєстрації шлюбів; рівноправності громадян, незалежно від їхнього ставлення до релігії; свободи богослужіння та проповіді для всіх релігій [23, с.17].

Прийнятий на Україні 22 січня 1919 р. декрет «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» в основному задовольнив вимоги баптистів (постійні протести викликав лише пункт про позбавлення релігійних громад прав юридичної особи), що пояснює доволі прихильне ставлення баптистів до радянської влади в перші роки її існування, а також те, що протягом подальших десятиліть радянського періоду вони апелювали саме до тексту цього Декрету, водночас критикуючи інші нормативні акти щодо діяльності релігійних організацій» [1, с.200].

Правове оформлення взаємовідносин між церквою і державою шляхом їх відокремлення відкривало перед баптистами можливість вільно проповідувати своє вчення, проводити богослужіння, мати молитовні будинки, збиратися на з'їзди всіх рівнів, виховувати дітей і молодь у християнських традиціях, готувати професійні кадри.

Отже, зі встановлення радянської влади на Україні євангельські християни-баптисти отримали правове визнання. Проте, реалізувати свої права в радянській Україні стало як для конфесії в цілому, так і для окремих віруючих важким завданням.

Проблема реалізації принципу «свободи совісті» та дотримання прав наданих згідно з декретом «Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви» в радянській Україні в 1920-1930 рр. полягала в тому, що в молодій державі швидко набрав обертів процес зрощення партійного і державного апаратів. Для релігійних громад це означало, що державну політику визначали принципи більшовицької партії щодо релігії. В свою чергу, як зазначає В. Пащенко, «молода соціалістична держава, прийнявши декрет про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, одночасно оголосила і про антирелігійний зміст своєї політики» [17, с.180].

Одним зі свідчень дуалізму в державній політиці щодо релігійних громад була побудова антирелігійної роботи із залученням до неї безпосередньо державних органів, правоохоронних, школи, профспілок, комсомолу, культурно-освітніх організацій, преси тощо.

ВУЦВК розробляв та приймав законодавчі акти, інструкції та циркуляри, на основі яких працювали місцеві органи влади, виносив остаточні рішення з таких питань, як реєстрація або зняття з реєстрації релігійних громад та груп, закриття молитовних будинків.

НКВС здійснював загальний нагляд за діяльністю релігійних товариств, вів облік, видавав дозволи на проведення з'їздів. ГПУ контролювало політичний бік діяльності релігійних товариств. Антирелігійна комісія розробляла найсуттєвіші питання антирелігійної роботи, вона взаємодіяла з ВУЦВК, Наркоземом, ДПУ та НКВС. До цієї системи також можна включити громадську організацію Спілку Безвірників. Антирелігійна робота також провадилась по лінії профспілок, просвіти, комсомолу, тобто до неї намагались залучити всі суспільні інститути. Офіційні видання рясніли заголовками антирелігійного змісту. Високопосадовці ставали авторами статей в журналах «Антирелігійник», «Безвірник», «Безвірник у станка».

Як зазначає В. Пащенко, партія здійснювала на загальнодержавному рівні заходи, котрі вели до повного відмирання церкви, як соціального інституту. Їх можна назвати атеїзацією суспільства [17, с.180].

Характерною особливістю владної політики щодо віруючих взагалі, та баптистів зокрема, стало використання державними органами «таємних інструкцій», що мали чітко виражений антирелігійний характер.

Постанови і циркуляри Центральних органів влади до місцевих, звіти про діяльність окружних ліквідаційних комітетів, відомості про кількість і склад баптистських громад частіше за все мали грифи: «таємно», «цілком таємно», «особисто» [див. напр.: 25, арк.347].

Про важливість секретності політичних рішень щодо церкви взагалі, та конфесії баптистів зокрема, свідчить та увага, яка приділялась заходам безпеки при збереженні документів. Наприклад, НКВС попереджував губернський адміністративний відділ Одеського губернского виконавчого комітету, про часті випадки не відповідного зберігання співробітниками ліквідкомів таємного листування з питання відокремлення церкви від держави, наслідком яких стало розголошення таємних документів, і навіть видання одного з них у закордонному виданні [25, арк.14]. Саме тому НКВС наказував керівникам адміністративних відділів особисто перевірити стан та збереження таємного листування, та вжити усіх заходів для того, щоб воно зберігалось в металевих шафах з печаткою. Крім того, проходження особливо таємного листування мало бути зосереджене виключно в руках партійних товаришів [26, арк.169].

Таким чином, створювалась система «співіснування» проголошених принципів відокремлення церкви від держави та таємних циркулярів, які і визначали реально стратегію дій державних органів та суспільних організацій щодо релігійних організацій.

Подібна ситуація не могла не привести до правових утисків щодо євангельських християн-баптистів. На нашу думку, найбільше конфліктів між державою і баптистськими громадами викликали такі аспекти як: реєстрація громад, утримання молитовних будинків, проведення обрядів, освіта та створення молодіжних організацій, проведення з'їздів, становище служителів культу та питання військової повинності.

У новій правовій системі легальне функціонування громад євангельських християн-баптистів ставало можливим в разі їх реєстрації. Обов'язки реєстрації громад покладалися на центральну та губернські міжвідомчі комісії у справах товариств і спілок, що почали діяти згідно з постановою ВУЦВК від 1 листопада 1922 р. Спочатку вони існували при відділах управління губвиконкомів, а після адміністративної реформи 1925 р., в результаті якої було ліквідовано губернську ланку місцевого управління, при окрадмінвідділах. Із скасуванням окружної системи територіального поділу в Україні у 1930 р. реєстрацію релігійних громад займалися адміністративні підрозділи райвиконкомів.

Миколаївський окружний відділ управління отримав від виконавчого комітету Одеської губернії у 1923 р. чітку інструкцію щодо громад євангельських християн-баптистів: «сектанти для свого подальшого існування мають зареєструватись як релігійне товариство». Однак, показовим є те, що в частині округів Одеської губернії реєстрація релігійних товариств так і не відбулась, незважаючи на те, що відповідна постанова ВУЦВК була прийнята ще 1 листопада 1922 р. На думку виконавчого

комітету, це свідчить про недбале ставлення окружних відділів управ до своїх обов'язків, що, в свою чергу, призводить до безконтрольного існування релігійних товариств [26, арк.21].

Процес реєстрації релігійних об'єднань використовувався як засіб тотального контролю за життєдіяльністю громад. За прийнятою НКВС формою, всі релігійні об'єднання в залежності від кількості віруючих певною місцевості, поділялись на: 1) гуртки і групи, коли віруючих було менше 50 чоловік та 2) громади і товариства – при кількості віруючих більше п'ятдесяти. Ці дві форми мали різні умови функціонування. Діяльність перших регламентувалась підписом про виконання правил про зібрання, у других обов'язково мав бути належно зареєстрований статут.

Зауважимо, що функціонування та діяльність місцевих релігійних громад, як відділів центральних релігійних об'єднань, без окремого статуту заборонялось. На думку влади, це могло сприяти концентрації сил релігійних об'єднань [26, арк.68]. В 1923 р. Одеський окрліквідком у своєму щорічному звіті акцентував увагу на важливості точного обліку чисельності релігійних громад, зауваживши, що «це надасть можливість окрліквідкому встановити за ними нагляд та мати чітке уявлення про політичну позицію та діяльність, як кожного окремого члена, так і громади в цілому» [25, арк.24].

Реєстрація громад євангельських християн-баптистів надавала можливість місцевим та центральним органам влади відслідковувати чисельність віруючих [26, арк.53]. У свою чергу, ця інформация визначала подальші дії влади щодо релігійного об'єднання.

До обурення з боку євангельських християн-баптистів та відмови від реєстрації призвело нав'язування владою релігійним громадам так званого «типового уставу», прийнятого у 1924 р.

Підкреслимо, що негативна реакція віруючих на деякі пункти «типового уставу» була цілком виправдана. Наприклад, виконавчий комітет Одеської губернії вніс до уставу такі примітки: релігійна громада проводить обряди, дозволені радянською владою; устав може бути змінений за пропозицією органів державної влади; релігійне товариство в кінці року має письмово звітувати про результати своєї діяльності перед відділом управління, одночасно надаючи списки членів громади [26, арк.23-24]. У відповідь загальні збори Ново-Дар'євської громади євангельських християн-баптистів Одеської губернії у липні 1925 р., визнали неприйнятним для реєстрації так званий «типовий договір» [27, арк.109].

У 1924 р. Одеський губернський ліквідаційний комітет заборонив незареєстрованим баптистським громадам міста Єлисаветграда проводити молитовні зібрання. Прохання Всеукраїнського Об'єднання євангельських християн-баптистів зняти заборону не мали успіху. Навпаки, відділ НКВС по відділенню церкви від держави повідомив, що у випадку відмови від реєстрації керівництво громади може бути притягнене до судової відповідальності.

Крім того, в разі відмови релігійної громади від реєстрації, передбачалась ліквідація Правління релігійного товариства, що в багатьох випадках означало і ліквідацію релігійної групи.

Процес реєстрації громади в місцевих органах влади не був безкоштовним, навпаки вимагав від громади чималих матеріальних ресурсів.

Наприклад, в Оріхівський райвиконком Запорізького району поступила квитанція приходного ордеру від 15 жовтня 1923 р. на 3000 руб., які були прийняті від громади ЕХБ за засвідчення паперів: уставу та реєстрації громади [28, арк.1113].

Реєстрація була не єдиним засобом контролю з боку влади. Наприклад, цікавим документом є підписка членів Правління Софіївської громади євангельських християн-баптистів Ново-Миколаївського району на Запоріжжі, надана райвповноваженому окрліквідком. Відповідно до цього документу правління громади має повідомляти окрліквідком у п'ятиденний термін про всі зміни в складі правління, ради громади, служителів громади, з наданням анкет в трьох екземплярах та фотокарток. В разі не виконання члени правління могли бути оштрафовані на 300 руб. або притягнені до примусових робіт терміном на 3 місяці [29, арк.131-132].

Процедура реєстрації передбачала не тільки наявність необхідної кількості членів громади та статуту, але й ще одного важливого документу, а саме – договору з місцевою владою на право користування майном. Представники місцевих органів влади згідно з інструкціями НКВС, мали перевіряти майно громад та провадити перереєстрацію.

Громади євангельських християн-баптистів в більшості своїй ставились лояльно до влади та проявляли себе як законотворчі громадяни. Виконання всіх вимог влади щодо легального функціонування громад давало їм шанс на безперешкодну реалізацію своїх релігійних потреб та проведення релігійної діяльності. Це стосувалося і укладення договорів. Наприклад, у липні 1924 р. Воскресенська сільрада Пологівського району надала довідку Воскресенській громаді євангельських християн-баптистів, про сумлінне виконання громадою, всіх умов договору, що був укладений у 1923 р. [30, арк.2]. Довідка видавалась на випадок укладення нового договору, і виглядала певною «гарантією благонадійності» громади.

Згідно зі змінами в законодавстві після прийняття Постанови ВЦВК РРФСР «Про релігійні об'єднання» у 1929 р. могли діяти лише зареєстровані громади. Незареєстровані громади оголошувались такими, що знаходяться поза законом, а їх діяльність тягла за собою карну відповідальність [31, с. 378].

Отже, легальне функціонування громад євангельських християн-баптистів, яке мало гарантувати дотримання їх прав, ставало можливим в разі їх реєстрації. Віруючі лояльно поставились до цієї вимоги влади, але в самому механізмі реєстрації релігійних товариств від самого початку були закладені можливості для зловживань. Бюрократична тяганина, фінансове здирництво, постійна небезпека відмови – всі ці фактори не сприяли ефективному діалогу між радянською державою і конфесією євангельських християн-баптистів. Реєстрація релігійних товариств перетворювалась на засіб тотального контролю за віруючими та «законною» можливістю обмеження їх діяльності.

Діяльність релігійної громади не можлива без наявності приміщення для проведення молитовних зібрань. В 1920-1930-х рр. використання приміщень під молитовні будинки, їх будівництво та функціонування регламентувалось законодавством.

У 1920 р. згідно з циркуляром НКВС молитовні будинки, передбачені для богослужіння, здавались губернськими і окружними ліквідаторами та райвиконкомами віруючим не в оренду, а в безкоштовне користування. Інші будівлі могли здаватись в оренду міськими відділами комунального господарства та райвиконкомами в оренду [32, арк.9]. Також влада декларувала право віруючих на безперешкодне проведення богослужінь. Однак, це право порушувалось. І можливість для його порушення Нарком'юст і НКВС заклали у власній інструкції від 10 листопада 1920 р. зазначивши: «у виняткових випадках, коли в розпорядженні місцевої Ради не має належного приміщення, потрібного для задоволення гострих потреб, можливою є реквізиція молитовних будівель різних конфесій» [33, арк.155]. Як зазначає Р. Сітарчук, такий «виняток із правил» розв'язував руки місцевим адміністраціям, які почали масово відбирати культові будівлі. Тому у жовтні 1921 р. НКВС змушений був видати циркуляр за № 44 про припинення незаконної реквізиції молитовних будинків усіх віросповідань [20, с.129].

В середині 20-х рр. до НКВС стали надходити численні прохання від релігійних товариств про побудову нових молитовних будинків та добудівлю старих. Але державні органи влади не могли допустити збільшення числа молитовних будинків. Зауважимо, що позиція НКВС з цього приводу відобразилась в офіційному листуванні з місцевими окрліквідаторами і звичайно, мала гриф «цілком таємно». НКВС, вважав, що молитовних будинків забагато, бо постійно надходять прохання від віруючих різних культів про їх закриття. Не менш лицемірною виглядає заява про те, що громади не хочуть брати молитовні будинки за договором і вони стоять пусті, що, на думку влади, свідчить про зниження потреби населення в культових будівлях. Останнім аргументом стало питання про збір грошей з віруючих на будівлю молитовних будинків, що, з точки зору НКВС, могло спричинити недоплату державного податку [34, арк.270].

Крім того, головне політичне управління визначало що вже побудовані молитовні будинки мають бути націоналізовані, оскільки «жодна релігійна громада не має права володіти власністю» [26, арк.154]. Отже, держава отримувала можливість розпоряджатись молитовним будинком віруючих на свій розсуд. За таких умов євангельські християни-баптисти, щоб зберегти молитовні будинки, побудовані їх коштом, від переходу у державну власність, записували будівлі на ім'я приватних осіб. Такий приклад спостерігаємо в Мелітопольському районі. [35, арк.92].

Офіційно влада демонструвала дотримання законності. Закрити молитовний будинок можна було лише за згодою центральної влади [26, арк.27]. У 1925 р. адміністративний відділ НКВС повідомляв всі окружні відділи про неприпустимість вживання будь-яких заходів щодо зачинення молитовних будинків з боку місцевої влади, до одержання відповідної постанови Президії ВУЦВК, підкреслюючи важливість якнайточнішого виконання вказівок з «центру» в такому кардинальному питанні, як відокремлення церкви від держави [36, арк.153].

До ВУЦВК надходили чисельні скарги від баптистів про свавільне закриття молитовних будинків на місцях [37, арк.19]. Центральна влада реагувала циркулярами до місцевих губвиконкомів з «пропозиціями» вести роз'яснювальну роботу серед своїх співробітників, що євангельські християни-баптисти мають в УСРР такі ж права, як і інші віруючі. Але випадків покарання «заповзятих» робітників не зустрічаємо. Це означає що правові утиски віруючих мали негласне «благословення» центральної влади.

В кінці 1920-х рр. постанови центральної та рішення місцевої влади щодо громад баптистів набувають характер жорстких вимог, відсутність швидкого реагування на які могло призвести до закриття громади. Так, 1927 р. на підставі постанови ВУЦВК окружний адміністративний відділ Херсона вимагав від релігійних громад застрахувати культове майно, яке вважалося державною власністю, в двотижневий термін з дня оголошення постанови. Відповідальність за невиконання цього розпорядження цілком покладалась на громади [38, арк.42].

Цікавим документом є обіжник НКВС до всіх окрадмінвідділів від 1 лютого 1928 р., в якому зазначалось, що молитовний будинок може бути закритий в разі письмової відмови від нього релігійної громади відповідного культу [38, арк.3].

Але досить важко уявити собі причини, з яких громада добровільно могла б відмовитись від молитовного будинку. Однак, виявляється такі причини мали місце.

Наприкінці 1940-х років пресвітер Ново-Троїцького релігійного товариства євангельських християн-баптистів Бріт П.К. звернувся з заявою до уповноваженого ради у справах культів при РНК

СРСР по Херсонській області, про повернення громаді молитовного будинку, що був переданий у 1933 р. місцевій сільраді. У своїй заяві Бріт П.К. зазначив, що у 1933 р. баптистська громада була вимушена передати свій молитовний будинок у розпорядження Ново-Троїцької сільради через неспроможність віруючих сплачувати великі податки, якими держава обклала як молитовний будинок, так і віруючих.

У свою чергу, уповноважений у справах культів, розглянувши обставини передачі молитовного будинку, виклав свою версію подій. Так у звіті він зазначив, що дійсно молитовний будинок був побудований у 1924 р. коштом віруючих баптистів, почав функціонувати у 1925 р., систематичні богослужіння проходили до 1934 р., але у 1932 р. молодь раптом перестала ходити на богослужіння, мотивуючи це аморальною поведінкою віруючих баптистів (перелюбство, пияцтво). Таким чином, через зменшення кількості відвідувачів, громада була вимушена передати будинок у 1933 р. в розпорядження Ново-Троїцької сільради [39, арк.30].

Однією з підстав для закриття молитовного будинку у досліджуваній період була нагальна необхідність певного населеного пункту чи району у приміщенні для санітарно-медичних, культурних, просвітницьких та суспільних закладів, наявність реальної можливості прилаштувати молитовний будинок під вказані заклади [26, арк.133].

Однак, відібрані у євангельських християн-баптистів молитовні будинки не завжди використовувались для означених потреб. Наприклад, в Миколаєві колишній будинок баптистів, закритий у 1929 р., використовувався під «червоний куток» житлового кооперативу [40, арк.47].

Не маючи змоги користуватися молитовними будинками, баптисти змушені були збиратися по домівках членів громад. Звичайно, подібна практика не сприяла розвитку конфесії. Але навіть ця можливість обмежувалась владою. Наприклад, віруючи Миколаєва могли збиратись на молитовні зібрання на дому, заздалегідь повідомляючи місцевий виконком про час і місце зібрання [26, арк.48]. Враховуючи, що євангельські християни-баптисти розглядали богослужіння як найважливіший елемент в релігійній діяльності громади, воно мало проходити досить часто. Бюрократична тяганина в цьому випадку штовхала віруючих на невиконання владних розпоряджень, що давало додаткові приводи до закриття громади.

Навіть культова діяльність баптистів підлягала регламентації з боку державної влади. Особливо це стосувалось проведення обряду хрещення.

У досліджуваній період проведення хрещення потребувало спеціального письмового, кожен раз нового дозволу з боку місцевих державних органів влади. Так, Миколаївський окрвиконком, спираючись на відповідний циркуляр НКВС попереджав, що за 7 днів до проведення обряду хрещення громада має подати заяву до місцевого адмінвідділу або райвиконкому [36, арк.38]. Дозвіл видавався за умови виконання громадою всіх вимог, які ставили державні органи влади, а точніше інструкції, розпорядження, які надсилав НКВС.

Звичайно, цей обряд відрізнявся особливою урочистістю і для його проведення обирались вихідні або святкові дні, в які для проведення обряду могли зібратися всі члени громади та гості з інших громад, невіруючі. Влада зі свого боку вбачала в процесі проведення обряду хрещення тільки агітаційний бік: «звичайне відправлення культу – обряд хрещення, переходить у форму молитовного зібрання, яке широко використовується для завербування нових членів та агітації взагалі» [26, арк.122]. Губернські адмінвідділи на своїх засіданнях зазначали, що «ліквідкомі не повинні припускати звершення сектантських хрещень на відкритому місці, тільки в зачиненому приміщенні, краще всього в звичайному місці сектантських молитовних зібрань» [34, арк.9].

У 1924 р. з'явилась чергова інструкція НКВС до місцевих губернських адмінвідділів по ліквідкому, в якій визначались додаткові вимоги до надання дозволів релігійним громадам на проведення обряду хрещення. Так, не дозволялось проведення обряду хрещення у святкові дні, місце проведення мало бути ізольованим; обряд міг виконуватись одночасно тільки над членами однієї громади або групи, певної місцевості, де проходить обряд; приїжджі пресвітери для проведення обряду, мали бути зняті з обліку в місці свого проживання [26, арк.122].

Отже, влада використовувала надання дозволів на проведення обрядів хрещення, для обмеження релігійної діяльності громад євангельських християн-баптистів, порушуючи тим самим права віруючих на задоволення своїх релігійних потреб.

Для українських баптистів завжди велике значення мала освіта. Перш за все, це пов'язано зі значенням Біблії в житті кожного віруючого, з важливістю особистого читання (дослідження) текстів Святого Письма. Як зазначає Ю. Решетніков, «часто в євангельському середовищі вивчення Біблії і грамоти йшли паралельно, причому друге виконувало допоміжну роль при вивченні Слова Божого та обґрунтуванні своїх поглядів» [41, с.10].

Вже на I Всеукраїнському з'їзді баптистів, який проходив у Києві 1-8 жовтня 1920 р., підкреслювалась важливість створення дитячих недільних шкіл, організації християнської молоді, шкіл грамоти [42, с.225].

Через кілька днів після прийняття декрету «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» Тимчасовим Робітничо-Селянським Урядом України був прийнятий декрет «Про передачу всіх учбових закладів у ведення Відділу Просвіти». Народний Комісаріат Просвіти України розробив

та впровадив цілу систему цілеспрямованих заходів: заборонив виконання релігійних обрядів, викладання «Закону Божого» та інших віровчень у радянській школі, скасував в школах посади законників всіх віросповідань, всі духовні училища і семінарії були передані до відомства Народного Комісаріату Просвіти та перетворені на загальноосвітні школи.

За таких умов лідери євангельсько-баптистського руху сподівались, що радянська держава, задекларувавши демократичні права і свободи, лояльно поставиться до бажання баптистів мати свої навчальні заклади.

У 1920 р. Всеросійським з'їздом баптистів було прийнято рішення: «Просити Раду Народних Комісарів... дозволити баптистам мати свої школи, де поряд із викладанням загальних предметів, за державною програмою, викладалось б і вчення Христа» [8, с.71]. Звичайно, що сподівання євангельських християн-баптистів на створення низки власних загальноосвітніх установ не справдились.

Громади євангельських християн-баптистів пішли іншим шляхом – шляхом створення недільних шкіл. Але радянський уряд побачив в цьому порушення декрету «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» і 21 січня 1921 р. видав спеціальну інструкцію, згідно з якою викладання віровчення неповнолітнім дозволялося лише в межах власної сім'ї. Хоча обумовлювалась можливість викладання сторонніми особами, але щоб заняття не перетворювалися на групові (не більше 3-х дітей). Пізніше ця можливість була скасована, і право на викладання та навчання неповнолітніх залишилось тільки у членів родини «без участі у ньому сторонньої особи» [43, арк.26].

Одним з головних шляхів духовного виховання дітей євангельських християн-баптистів було відвідання молитовних зібрань. Але реалізація цієї практики була ускладнена позицією місцевих органів влади, які, переступаючи межі своїх повноважень, порушували права віруючих – не допускаючи дітей на духовні зібрання. З цього приводу до Центральних органів влади в Україні та Всесоюзних надходили скарги від євангельських християн-баптистів. Наприклад, у 1923 р. на Катеринославщині райвиконкоми через сільради заборонили присутність молоді на молитовних зібраннях, а в с. Ново-Василівка Мелітопольського повіту, вимагали від пресвітера громади особисто слідкувати за тим, щоб особи молодше 18 років не потрапляли на зібрання. Подібні випадки порушення прав свободи совісті викликали занепокоєння Всеросійського Союзу Баптистів, який клопотав перед ВЦВК СРСР про видання спеціальної постанови, в якій було б роз'яснено, що заборона викладання віровчення особам, які не досягли 18 років, не відноситься до відвідування цими особами молитовних зібрань [44, арк.192].

У відповідь НКВС УРСР надіслав до всіх губернських ліквідкомів розпорядження, в якому зазначив: «особам, молодше 18 років має бути наданий безперешкодний допуск до молитовних зібрань, на яких виголошення проповідей тісно пов'язано з процесом відправлення культу» [26, арк.40]. Треба зазначити, що в той же час неповнолітнім не дозволялось перебувати на зібраннях, «що мають на меті виклад віровчення». До таких зібрань відносили «біблійські, проповідницькі, місіонерські» [26, арк.40]. Справа в тому, що проповідь займає центральне місце на молитовному зібранні євангельських християн-баптистів, тому виникає можливість різночитання подібної інструкції.

Чільне місце у вихованні підростаючого покоління в душі євангельських принципів займало створення молодіжних організацій.

Створити християнські молодіжні організації в умовах все більш зростаючого тиску з боку держави було практично неможливо. Єдиною організацією, що була створена за принципом радянських молодіжних товариств, до якої входили молоді євангельські християни-баптисти, став так званий «бапсомол», яким було охоплено 90% баптистської молоді Мелітопольського району [8, с.96]. Але життєздатність подібної організації, в якій намагалися поєднати непоєднуване, виявилась недовгою.

В 1920-х рр. в період чисельного зростання баптистських громад, особливого значення набула підготовка професійних кадрів (благовісників, проповідників, регентів). Отримати професійну підготовку віруючі могли на біблійних та регентських курсах.

Так, у 1922 р. випускник Лодзинської семінарії З.Г. Гавриленко організував біблійні курси на хуторі Петроострів Херсонської губернії, але, не дивлячись на це, постійно відчувалась нестача проповідників для роботи в місцевих громадах. Про це не одноразово наголошувалось у доповідях Правління Всеукраїнського об'єднання: «Необхідність організації курсів витікає з повсякденної практики нашого життя. Ця необхідність продиктована потребами нашого внутрішньогромадського життя. Нам потрібні не тільки благовісники, які можуть понести Євангельську звістку невіруючому світові, але нам також потрібні робітники для не менш важливої духовної роботи в громадах» [45, с.31]. У 1926 р. Правління Всеукраїнського Союзу баптистів звернулося до властей з клопотанням про відкриття в Харкові трьохрічних курсів для проповідників, їх завідувачим було призначено П.Я. Дацка. Хоча власті на початку не заперечували проти відкриття цих курсів, але внаслідок змін в українському законодавстві стосовно релігійних організацій та їх діяльності, які поклали початок переслідуванню радянською владою євангельських християн-баптистів в Україні, ці курси так і не запрацювали.

У Москві з 1927 р. діяли стаціонарні курси Союзу баптистів розраховані на 3 роки. На них навчалось п'ятдесят курсантів, з них дванадцятро з України. Але й ці курси були закриті у 1929 р. [41, с.12].

У підготовці керівників хору та оркестру велике значення мали регентські курси. Так, в Одесі такі курси працювали в 1919, 1921, 1926 рр. [41, с.11].

Р. Сітарчук констатує, що на початку 20-х рр. не існувало законодавства, яке б чітко регламентувало музичну та хорову діяльність громад. І за таких обставин останнє слово належало саме представникам місцевої влади, що нерідко спричиняло численні зловживання. Серед інших, найбільш поширених, були незаконні стягнення коштів як оплата за дозвіл на спів. До того ж вона бралася навіть із тих громад, де хор узагалі не існував. Тобто місцева влада стягувала фактично спеціальний податок з віруючих, хоча відповідно до закону це повинен бути лише авторський збір за виконання музичних творів [20, с.97].

Отже, всі намагання лідерів руху створити низку навчальних закладів підготовка в яких була б доступною якомога ширшому колу віруючих, не дали бажаного результату, а нестача професійно підготовлених кадрів залишалась хронічною проблемою євангельсько-баптистського братства, особливо на місцях.

Молоді віруючі конфесії євангельських християн-баптистів зіткнулись ще з однією серйозною проблемою, яка стала каменем спотикання у взаємовідносинах держави та конфесії. Це питання військової повинності. 4 січня 1919 р. був виданий декрет ВЦВК та РНК РСФРР «Про звільнення від військової повинності за релігійними переконаннями», але діяв він недовго. Вже 14 грудня 1920 р. РНК РСФРР була прийнята постанова про зміни і доповнення до нього [7, с.203]. В цьому документі наголошувалося на тому, що для звільнення від несення військового обов'язку віруючий повинен довести, що: 1) його релігійне віровчення забороняє виконання військових обов'язків; 2) відмовник способом свого життя показав відданість своєму вченню. Ці положення необхідно було підтвердити у судовому порядку свідками та різними даними, що засвідчували щирість релігійних переконань відмовника, а також запрошеною судовим органом експертизою, до складу якої входили авторитетні представники відповідних релігійних течій, здебільшого з даної місцевості. Передбачалося залучення експертами осіб, котрі не належали до складу будь-яких релігійних течій, але мали необхідні знання і досвід. При цьому в циркулярі Нарком'юста від 30 серпня 1921 р. роз'яснювалось що, «...навіть детальний висновок експерта про спосіб життя віруючого, який подає заяву про звільнення від військової служби, може бути відхилений революційною соціалістичною правосвідомістю суду» [46, арк.14]. Тобто, доля віруючого вирішувалась не на основі законодавства, а на основі суб'єктивного судження, що є безпосереднім порушенням прав людини.

Окружні ліквідаційні комітети фіксували випадки відмови баптистів брати в руки зброю. Так, у червні 1924 р. Одеський ліквідаційний комітет зареєстрував в Березівському районі 3 випадки відмови допризовників 1903 р. із баптистів брати в руки зброю [25, арк.220]. Згідно з чинним законодавством, вони мали право на альтернативну службу, але практично реалізувати цю можливість було дуже важко.

Спочатку держава хотіла залучити осіб, звільнених від несення військової служби по релігійним переконанням до загальнокорисних робіт. Але у жовтні 1925 р. міжвідомча комісія, зібрана НКВС у складі представників Народного комісаріату земельних питань, Народного комісаріату охорони здоров'я, ВРНГ, виявила, що «використовувати осіб звільнених від військової служби по релігійним переконанням на загальнокорисних роботах на даний момент через брак коштів на організацію цих робіт та наявність безробіття доволі складно» [47, арк.1]. Тому комісія пропонувала видати закон, за яким особи, звільнені від несення військової служби по релігійним переконанням, мали бути обкладені спеціальним податком. Однак, НКВС вирішив, що розробка та видання подібного законодавчого акту буде коштувати державі більше, ніж складе прибуток з цього податку, та запропонував інший варіант «праця громадян, що відмовляються від військової служби, з великим успіхом може бути використана в лісах, на лісорозробках в РСФРР особливо в районах малозаселених використовувати труд зазначених осіб в умовах України буде недоцільно» [47, арк.36]. Детально дослідивши це питання, Р. Сітарчук, констатує, що для українських протестантів які були направлені в малозаселені райони РСФРР, створювались настільки нестерпні умови існування, що частина віруючої молоді писала заяви на згоду служити у військових частинах зі зброєю в руках, а деякі взагалі відмовлялися від своєї віри [48].

Державна влада активно добивалась визнання баптистами військової повинності. Всеукраїнський союз об'єднань баптистів у 1925 р. постановив визнати військову повинність обов'язковою для віруючих, але разом з тим надати кожному баптисту право відбувати військову повинність способом, яким велить його совість, відповідно до діючих законів [49, арк.8]. Повністю неодмінність військової повинності баптисти визнали у 1926 р. [7, с.154]. Однак, треба зазначити, що на місцях залишалось багато глибоко переконаних братів, що заперечували військову службу та були готові принести жертви за для своїх переконань [23, с.33].

Отже, задекларувавши можливість звільнення від військової повинності за релігійними переконаннями, влада не створила належних умов її реалізації. Крім того, відмова баптистів брати в руки

зброю стала предметом політичних спекуляцій, які призвели до трагічних наслідків. Так, намагання баптистських лідерів лавірувати в питанні військової повинності з метою збереження лояльності влади до конфесії коштувало розколом в громадах, та конфліктами з євангельськими християнами, які першими визнали військову повинність. В свою чергу, твердження про «антимілітаристську» пропаганду баптистів у кінці 1920-х на початку 1930 рр. стало підставою для репресій проти віруючих та конфесії загалом.

Діяльність громад євангельських християн-баптистів у досліджуваній період була пов'язана з участю їх представників у Всеукраїнських, обласних та районних з'їздах.

Провести регіональний з'їзд євангельські християни-баптисти могли тільки з письмового дозволу місцевих органів влади, які в свою чергу могли видати такий, тільки після отримання дозволу від Наркомату Внутрішніх Справ УСРР.

Аналіз цього листування дозволяє побачити, наскільки щільним був контроль влади за проявами релігійної активності євангельських християн-баптистів.

Запит об'єднань певної території на проведення з'їзду подавався до місцевих адмінвідділів за кілька тижнів, обов'язковим було подання порядку денного та зазначення кількості представників громад на з'їзді. Кожне питання порядку денного мало бути затверджено в НКВС, не допускалось обговорення на з'їздах питань, не узгоджених з владою. Контролював цей процес представник місцевої влади на з'їзді.

Зокрема, привертає увагу листування між адмінвідділом Миколаївського окружного виконавчого комітету та НКВС з приводу обласного з'їзду баптистів, яке, до речі, йшло під грифом «таємно». Так, старший інспектор у справах культу Рудіна та начальник адмінвідділу НКВС Гаврилін в листі до Миколаївського окружного адмінвідділу вимагають: «негайно дати пояснення, з яких міркувань Вами було дозволено обговорення на обласному з'їзді баптистів таких питань, що їх не було зазначено в надісланій до Вас і затвердженій НКВС програмі з'їзду?» [50, арк.3].

Представники місцевих адмінвідділів обов'язково були присутніми на з'їздах. Вони вели протокол та складали звіт, який направлявся до НКВС. Від суб'єктивних вражень співробітників адмінвідділів залежала можливість проведення наступного з'їзду.

Найбільше правових утисків у досліджуваній час зазнали лідери баптистських громад – проповідники, благовісники, регенти.

Найперше їх позбавили виборчих прав. За Конституцією УСРР 1919 р. правом обирати та бути обраним до Рад не користувались ченці й служителі церков та релігійних культів [51, с.250].

В 1924 р. було запроваджено реєстрацію та облік служителів культу. «Таємно» НКВС пояснював губернським адміністративним відділам: «Реєстрація службовців культу має за мету отримати повну характеристику кожного службовця культу, його минуле, політичну і церковну орієнтацію. Взяття на облік має іншу мету: проводити справжній, постійний контроль за службовцями культу, перешкоджаючи їх зібранню і агітаційній діяльності» [34, арк.66].

У 1927 р. на Україні почало діяти положення про позбавлення служителів культу – пресвітерів, дияконів, вчителів та проповідників деяких громадянських прав, в тому числі права обирати та бути обраними до органів влади, тобто вони отримали статус «позбавленців» [31, с.377]. Служителі, що не мали права голосу, та проживали в сільській місцевості, платили спеціальний податок. Наприклад, в 1927 р. у своєму роз'ясненні до Мелітопольському окрадмінвідділу, Адміністративний відділ НКВС зазначав, що керівник баптистської групи м. Ново-Троїцького Л.Є. Бріт, як людина позбавлена виборчих прав, відповідно до чинного законодавства, не може обіймати посаду сільвиконавця [52, арк.7].

З метою запобігання «випадкового» надання права голосу службовцям культу на місцях, Секретаріат центрвиборчкому ВЦВК у 1928 р. роз'яснював: «...до колишніх і теперішніх службовців всіх релігійних культів відносяться такі особи: а) у релігійних сектах баптистів, адвентистів, молокан і т.д. – пресвітери, диякони, благовісники та керівники релігійних громад, що виконують обов'язки проповідників на молитовних зібраннях» [38, арк.66].

Крім того, керівники громад були позбавлені прав, якими користувалися трудящі. Наприклад, служителі культу та члени їх сімей не могли перебувати в житлово-будівельній кооперації, також не могли бути членами робітничої кооперації, яка згідно зі своїм статутом об'єднувала тільки робітників [53, арк.2-3].

У містах служителі, які не отримували матеріальну підтримку від церкви, а працювали на виробництві, не мали права бути членами профспілки, їм відмовляли також у матеріальній допомозі через хворобу, приймали тільки на низькооплачувану роботу, через що служителі залишали роботу в церкві, а церкви, що залишилися без служителів, знімалися з реєстрації і переривали свою діяльність. Обслуговування церков служителями стало майже неможливим, бо для того, щоб відвідувати церкву треба було мати спеціальний дозвіл від представників влади, але його отримання було досить важко по процедурі [24, с.162].

Пресвітери громад євангельських християн-баптистів мали виключне право, закріплене статутом, на проведення обрядів визначених віровченням баптистів. Однак, обряди, які мали не тільки духовне, але й соціальне значення такі як обряд хрещення, вінчання, поховання, не могли бути здій-

снені пресвітером без їх попереднього юридичного оформлення в місцевих органах ЗАГС. В разі не виконання цієї умови, пресвітера чекала відповідальність, передбачена карним Кодексом УСРР ст. 128 [29, арк. 152].

У 1932 р. Секретаріатом Президії Центрального Виконавчого Комітету була прийнята інструкція «Про порядок організації, діяльності, звітності та ліквідації релігійних товариств і системи обліку адміністративними органами складу релігійних товариств та служителів культу». Згідно з цією інструкцією пресвітери, диякони, благовісники та постійні проповідники мало право виконувати свої обов'язки тільки після отримання реєстрації у відповідному райвиконкомі або місцевій раді. Район діяльності служителів обмежувався місцем проживання членів їх релігійного об'єднання та місцем знаходження молитовного будинку [24, с. 172]. Треба зауважити, що проповідник виконує свою місію не тільки в громаді, але й за її стінами. Громади євангельських християн-баптистів намагались постійно тримати духовний зв'язок одна з одною. Обмеження діяльності благовісників призводило до ізоляції громад, ставало суттєвим обмеженням на шляху організаційної розбудови конфесії євангельських християн-баптистів як на регіональному, так і на всеукраїнському рівні.

Незважаючи на те, що права віруючих були формально прописані у нормативно-правових актах, вони були вимушені постійно боротися за їх реалізацію та дотримання з боку влади.

Проаналізувавши правове становище конфесії євангельських християн-баптистів в 1920-х – на початку 1930 х рр., можемо зробити наступні висновки.

На початку 20-х рр. віруючі та громади конфесії євангельських християн-баптистів вперше за свою історію отримали рівні юридичні права з іншими конфесіями. За законодавством вони могли вільно проповідувати своє вчення, провадити молитовні зібрання, будувати власні молитовні будинки, відкривати курси підготовки професійних кадрів, збирати з'їзди всіх рівнів та провадити іншу діяльність. Але фактично реалізувати всі ці можливості було дуже складно, віруючі постійно натикались на глуху протидію влади. Зовнішньо зберігаючи лояльність до євангельських християн-баптистів, влада радянської України провадила лінію на витіснення релігійних громад із суспільного життя. Важливим є те, що у своїх взаємовідносинах з церквою, державні органи влади та одержавлені партійні організації керувались не законодавством, а таємними інструкціями, які мали чітко виражений антирелігійний характер. В таких умовах, на нашу думку, віруючі просто не могли не піддаватися правовим утискам.

Проводячи свою діяльність, баптисти постійно стикались з державним апаратом. Реєстрація громад, отримання молитовного будинку, реєстрація статуту, скликання з'їздів, біблійна освіта, проведення обрядів, діяльність благовісників вся ця діяльність вимагала дозволу влади. В свою чергу, державні органи використовували будь-які можливості аби ці дозволи не надавати. Спостерігаємо динаміку наростання правових утисків з розгортанням та утвердженням нового суспільного ладу. Індустріалізація, колективізація та атеїзація суспільства йшли паралельно, набираючи силу в кінці 1920-х – на початку 1930-х рр.

Запропонована стаття не може дати вичерпні наукові узагальнення означеної проблеми. Питання правових утисків євангельських християн-баптистів в контексті церковно-державних відносин на Півдні України у 1920 – на початку 1930-х рр. є складним і багатогранним. Подальшого глибокого дослідження потребують такі аспекти проблеми, як інституційна розбудова конфесії, її діяльність, зміни в соціальному складі громад в умовах правових утисків.

Джерела та література

1. Решетніков Ю. Церковно-державні відносини: погляд євангельських християн-баптистів // Релігійна свобода. – К., 2003. – № 7: Релігія і церква в Україні: уроки минулого і проблеми сьогодення.
2. Лукин Что означает отделение церкви от государства. – Царицын, 1921.
3. Буров Я. Что означает закон о свободе совести и отделение церкви от государства. – М., 1921.
4. Галактионов М. Классовый враг под сектантской личиной. – М.; Л., 1930.
5. Чудновцев М. Церковники и сектанты в борьбе против колхозов. – М., 1931.
6. Нестеровский К. Як колективізація нищить релігію. – Х., 1930.
7. Клибанов А.И. Классовое лицо современного сектанства. – Л., 1928.
8. Калиничева З.В. Социальная сущность баптизма. 1917-1929. – Л., 1972.
9. Косуха П.І. Модернізація соціально-етичних концепцій християнського сектанства. – К., 1969.
10. Митрохин Л.Н. Баптизм и современность. – М., 1964.
11. Митрохин Л.Н. Баптизм. – М., 1974.
12. Подоляк В.О. Баптизм: криза віровчення. – К., 1978.
13. Филимонов Э.Г. Баптизм и гуманизм. – М., 1968.
14. Ігнатуша О.М. Державно-церковні взаємини в Україні 20-30-х рр. XX ст. у світлі сучасної історіографії // Південний архів. Історичні науки. – Вип. 7. – Херсон, 2002.
15. Киридон А.М. Втілення радянської моделі державно-церковних відносин в Україні // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Вип. 13. – К., 2004.

16. Киридон А. М. Еволюція політики партійно-державного керівництва радянської України щодо релігії і церкви (1917-1930 рр.) // Історичний журнал. – 2004. – № 6-7.
17. Пащенко В.О. Свобода совісті в Україні. Міфи і факти 20-30-х років. – К.; Полтава, 1994.
18. Силантьев В.І. Історико-правові аспекти державно-церковних відносин в Україні у 1917-1920 рр. // Грани. – 2005. – № 2.
19. Любашенко В.І. Історія протестантизму: Курс лекцій. – К., 1995.
20. Сітарчук Р.А. Діяльність протестантських конфесій у Радянській Україні в контексті її державної політики (20-30-х рр. XX ст.): Дис... канд. істор. наук. – К., 2001.
21. Савельев С.Н. Бог и комиссары (к истории комиссии по проведению отделения церкви от государства при ЦК ВКП(б) – антирелигиозной комиссии) // Религия и демократия. На пути к свободе совести. – СПб.; М., 1993.
22. Нежный А.И. Комиссар дьявола. – М., 1993.
23. Савинский С.Н. История евангельских христиан-баптистов Украины, России, Белоруссии. – Часть II. (1917-1967 гг.). – СПб., 2001.
24. Решетников Ю.Е. Обзор истории евангельско-баптистского братства в Украине. – Одесса, 2000.
25. ДАОО. – Ф.Р.3865. – Оп.1. – Спр.12.
26. ДАМО. – Ф.Р.118. – Оп.2. – Спр.8.
27. ЦДАВО. – Ф.5. – Оп.2. – Спр.222.
28. ДАЗО. – Ф.Р.316. – Оп.3. – Спр.4.
29. ДАЗО. – Ф.Р.316. – Оп.3. – Спр.120.
30. ДАЗО. – Ф.Р.316. – Оп.3. – Спр.14.
31. Протестантизм в Україні. Ранній протестантизм. Пізній протестантизм. Баптизм. Т.5. Історія релігії в Україні: У 10 т. / НАН України; Інститут філософії ім. Г.Сковороди. Відділення релігієзнавства / Під ред. проф. А.М. Колодного. – К., 2002.
32. ЦДАВО. – Ф.5. – Оп.1. – Спр.2182.
33. ЦДАГО. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.748.
34. ЦДАВО. – Ф.5. – Оп.2. – Спр.199.
35. ЦДАВО. – Ф.5. – Оп.2. – Спр.2183.
36. ДАМО. – Ф.Р.118. – Оп.2. – Спр.50.
37. ЦДАВО. – Ф.5. – Оп.1. – Спр.2185.
38. ДАХО. – Ф.455. – Оп.1. – Спр.261.
39. ДАХО. – Ф.Р. 3727. – Оп.2. – Спр.232.
40. ДАМО. – Ф. Р.118. – Оп.1. – Спр.229.
41. Решетников Ю. З історії євангельсько-баптистської освіти // Людина і світ. – 2002. – № 1.
42. Ульяновський В.І. Церква в Українській державі 1917-1920 рр. – К., 1997.
43. ЦДАВО. – Ф.5. – Оп.2. – Спр.2180.
44. ЦДАВО. – Ф.1. – Оп.2. – Спр.1388.
45. Дацко П. Доклад Правления Союза об организации проповеднических курсов на Украине // Баптист Украины. – 1926. – № 1.
46. ЦДАВО. – Ф.8. – Оп.1. – Спр.768.
47. ЦДАВО. – Ф.5. – Оп.2. – Спр.952.
48. Сітарчук Р. Розвиток українського молодіжного протестантського руху в умовах радянської антирелігійної політики (20-30-ті роки) // Влада і церква в Україні (п.п. XX ст.) – Полтава, 2000.
49. ЦДАВО. – Ф.5. – Оп.2. – Спр.2179.
50. ЦДАВО. – Ф.5. – Оп.3. – Спр.264.
51. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник / За ред. О.М. Мироненка. – К., 1997.
52. ЦДАВО. – Ф.5. – Оп.3. – Спр.328.
53. ЦДАВО. – Ф.2. – Оп.4. – Спр.1328.

Summary

The article is dedicated to researching the problematic law situation of evangelical Christian Baptists communities in 1920s – early 1930s based on South Ukraine materials. The author traces violation of believers' declared rights in such spheres as community registration, prayer house maintenance, carrying out the rituals, education and creation of youth organizations, holding the conferences, priests' position and conscription issues. It is pointed out that the main reason for Baptists law oppression is that government body and governmentally influenced Party organizations haven't followed the legislation but secret instructions, which had evident antireligious character.